

ISSN 2591-1201

LETNIK 3 • 2019 • ŠTEVILKA 2

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

DILEME

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Izdajatelj in založnik

Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva

Tivolska 42, 1000 Ljubljana

Glavni urednik

dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Uredniški odbor

ddr. Igor Grdina (Slovenija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija),

dr. Damjan Hancič (Slovenija), dr. Marica Karakaš Obradov

(Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Jože Možina

(Slovenija), dr. Jelka Piškurić (Slovenija), dr. Igor Salmič (Slovenija)

Spletni naslov

www.scnr.si

Leto izida: 2019

Redakcija te številke je bila zaključena 20. 11. 2019.

Lektoriranje in prevod povzetkov

Megamoment, d. o. o.

Oblikovanje in prelom

Inštitut Karantanija

Tisk

Nonparel, d. o. o.

Naklada

300 izvodov

Letna naročnina

25 €

Cena posamezne številke

15 €

issn 2591-1201

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

LETNIK 3 • 2019 • ŠTEVILKA 2

VSEBINA

Jelka Piškurić
Veter sprememb

7

Razprave

Aleš Šafarič
Odnos Antona Mahniča do Sokola

13

Francesca Meneghetti
*Slovenian solidarity in the concentration camp of Treviso
(Monigo)*

43

Tomaž Kladnik
Ofenzivno delovanje enot slovenskega domobranstva

64

Ivan Rihtarič
Ivan Štrafela Don, politična in življenjska usoda informbirojevca

90

David Petelin
*Upravnopravne spremembe lokalne oblasti mesta Ljubljana od konca
druge svetovne vojne do uvedbe komunalnega sistema (1945–1955)*

113

Metod Berlec, Matevž Tomšič
Elite in nacionalna država v dobi globalizacije

147

Predstavitev zgodovinskih virov

Damjan Hančič

Odzivi na Titovo pismo jeseni 1972 v OK ZKS Kamnik

171

In memoriam

Tamara Griesser Pečar

In memoriam Johann Georg Reißmüller

187

Recenzije

Janez Juhant

Bogdan Kolar (ur.) Učitelji Teološke fakultete za ustanovitev in ohranitev Univerze v Ljubljani (Acta Ecclesiastica Sloveniae 41), Ljubljana, Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani 2019, 312 str.

196

Tomaž Kladnik

Tin Mudražija: Z žogo proti vojni, Jugoslovanski nogomet med okupacijo (1941–1945)

200

Renato Podbersič st.

Štefan Cek, Spomini na Istro, Goriška Mohorjeva družba, Gorica 2019, 128 str.

203

Renato Podbersič ml.

Mario Jareb, Sovjetski zločin u Katynskoj šumi – Uloga doktora Eduarda Luke Miloslavića, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2019, 335 strani.

208

R a z p r a v e

Prejeto: 28. 9. 2019
1.01 Izvirni znanstveni članek

Dr. Aleš Šafarič¹

Odnos Antona Mahniča do Sokola

Izvleček

V prispevku je na podlagi analize člankov Antona Mahniča obravnavan njegov odnos do telovadne organizacije Sokol ob koncu 19. stoletja. Predstavljeni so tudi Mahničev pogled na teme, ki se tesno prepletajo z vprašanjem telesne vzgoje in so temelj njegove kritike sokolstva, ter odzivi okolice na te prve nazorske napade na organizacijo. Razložen je še spreminjajoč se odnos Mahniča do telovadbe in športa na splošno ter predstavljena njegova vloga pri katoliški telesnovzgojni organizaciji Orel.

KLJUČNE BESEDE: Sokol, Anton Mahnič, kulturni boj, telesna kultura, šport

¹ Dr. Aleš Šafarič, Kustos, Zavod za šport Republike Slovenije Planica, oddelek Muzej športa, Kopitarjeva 4, SI – 1000 Ljubljana, ales.safaric@muzejsporta.si.

Abstract

The article deals with Anton Mahnič's attitude towards the gymnastic organisation Sokol at the end of the 19th century based on an analysis of his articles. It also presents Mahnič's views on topics that are closely related to the question of physical education and are the basis of his criticism of the Sokol movement as well as the responses of the environment to these first attacks on the views of the organisation. The article also explains Mahnič's changing attitude towards exercise and sport in general and presents his role in the Catholic physical education organisation Orel.

KEY WORDS: Sokol, Anton Mahnič, cultural clash, physical culture, sport

Uvod

V 19. stoletju, ko so v državah kontinentalne Evrope ideje francoske revolucije padle na plodna tla ter spodrezale več-stoletne interese in privilegije Rimskokatoliške cerkve na vseh področjih družbenega življenja, se je ta znašla na obrambnih okopih. Rušenje fevdalne stanovske ureditve, uveljavljanje novega političnega parlamentarnega sistema, nacionalne ideje, ideje liberalizma in vsesplošna sekularizacija življenja so od Cerkve zahtevali odziv, ki ga je skušala doseči z oblikovanjem političnega katolicizma, s katerim bi si ponovno pridobila moč in oblast. Ofenzivo je v drugi polovici 19. stoletja sprožil papež Pij IX., ki je v *Syllabus errorum* leta 1864 obsodil zanj zmotne ideje tedanjega časa. To je dodatno razvnelo protikatoliško nastrojenost dela družbe in državnih oblasti, zlasti v Nemčiji, kjer se je v sedemdesetih letih 19. stoletja med Bismarckovo vlado in Cerkvijo razvil t. i. Kulturkampf. V nekoliko milejši obliki je sočasno (1867–1876) Kulturkampf oziroma proces izrinjanja katoliške vere iz javnega življenja potekal tudi v avstrijski monarhiji, spor pa se je razvil okoli nasprotovanja konkordatu, ki ga je Avstrija sklenila s Svetim sedežem leta 1855. To vrenje je pljusknilo tudi v slovenske dežele, kjer sta se po koncu Bachovega absolutizma v šestdesetih letih 19. stoletja v slovenskem političnem gibanju izoblikovala dva tabora, konservativnejši staroslovenci in liberalnejši mladoslovenci. Med obema stranema ni bilo velikega razkoraka oziroma so tega zavestno blažili potem, ko so po njegovem prvem višku leta 1873 ugotovili, da jim razklanost v narodnem pogledu škoduje, zato so na političnem polju složno nastopali vse do zadnjega desetletja 19. stoletja. Do ločitve v dve politični stranki tako sprva ni prišlo, saj radikalni elementi, ki so se na prelomu šestdesetih in sedemdesetih let 19. stoletja že kazali v katoliških vrstah, še niso prevladali.

Do večjih sprememb je prišlo šele z nastopom konservativnejše vlade grofa Eduarda Taaffeja (1879–1893), pod katero je prišlo do popuščanja nemškega pritiska, s čimer se je spet odprl prostor za obuditev nazorskih sporov znotraj slovenskega političnega gibanja. Sprememb sta bila deležna oba tabora. V liberalnem so po smrti nespornega političnega voditelja Janeza Bleiweisa (1881) ostali brez pravega naslednika, ki bi lahko stopil v njegove velike čevlje, poleg tega pa je na prizorišče vstopala mlajša generacija liberalcev. V odnosu do oblasti je prišlo do razcepa na »radikalce«, med katerimi so bili najvidnejši dr. Valentin Zarnik, dr. Ivan Hribar, dr. Ivan Tavčar in sprva tudi dr. Josip Vošnjak, ter »elastikarje« pod vodstvom Frana Šukljeta.² Pri tem naj omenim, da sta Hribar in Tavčar v tem času med drugim zasedala tudi mesto staroste Ljubljanskega Sokola, prvi v obdobju od leta 1888 do 1895, drugi pa od 1882 do 1883 ter za Hribarjem od leta 1895 do 1905. Hkrati je tudi na drugi strani v katoliških vrstah vse bolj dvigala glavo radikalnejša katoliška struja. V prid sta jim po smrti starih prvakov bila izpraznjen prostor na političnem tronu in sprememba v cerkvenem vodstvu. Leta 1884 je namreč umrl ljubljanski škof Janez Zlatoust Pogačar, podpornik sloge in nasprotnik dolgo časa najpomembnejšega katoliškega politika, urednika *Slovenca*, kaplana ljubljanske stolnice in ostrega nasprotnika mladoslovencev Karla Kluna. V obdobju Pogačarjevega škofovanja se je začela duhovščina odmikati javnemu delu, deloma pa se je v njenih vrstah začel opazovati tudi vpliv liberalnega duha.³ Z njegovo smrtjo je odšla še zadnja »prepreka« za prodor novih idej, ki so v tistem času začele uveljavljati v Cerkvi. Pod papeževanjem Leona XIII. je vse večjo moč pridobival katoliški

2 Vasilij Melik, *Slovinci 1848–1918: razprave in članki* (ur. Viktor Vrbnjak), Založba Litera, Maribor 2002, str. 433, 434.

3 Fran Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*, Prosветna zveza, Ljubljana 1928 (dalje Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*), str. 30.

socializem, načelna bojevita katoliška smer, ki je ostro zavračala tako kapitalizem in liberalizem kot tudi njihove »mylejše različice«, na primer precej razširjeni liberalni katolicizem, ter zahtevala brezkompromisno katoliško prenovo družbe. Slednjo je pri nas vodil goriški profesor bogoslovja dr. Anton Mahnič, ki je ob podpori novega ljubljanskega škofa dr. Jakoba Missie s članki v katoliškem časopisu *Slovenec* in reviji *Rimski katolik* pretresel celotno družbenopolitično življenje na Slovenskem. S svojo uveljavitvijo ob koncu 19. stoletja predstavlja »idejno (ideološko) podlago oziroma začetek pluralnega političnega življenja na Slovenskem«. ⁴ Družbenopolitični prostor je dokončno razdelil v katoliški in liberalni tabor oziroma pripeljal do pravega kulturnega boja, s katerim označujemo »boj za kulturo nasploh, za vodilno mesto v kulturi, je hkrati boj proti privilegirani vlogi katoliške cerkve in boj za rekatolizacijo z gospodarskim in duhovnim liberalizmom 19. stoletja omajane trdne katoliške vere slovenskega človeka«. ⁵

»Nevihtha s Krasa«

Mahnič, teolog, škof, urednik, pisatelj in pesnik, se je rodil 14. septembra 1850 v kraški vasici Kobdilj. Po opravljeni maturi je šolanje nadaljeval na goriškem bogoslovju in bil že medtem posvečen v duhovnika. Kar dvajset let je preživel v goriškem semenišču, kjer je zasedal različna pomembna mesta, ob tem pa na dunajski univerzi še doktoriral iz teologije. V tem času je dodobra pretresel slovenski družbenopolitični prostor, predvsem z objavami v *Slovincu* in *Rimskem katoliku*, ter (idejno)

4 Egon Pelikan, »Anton Mahnič – fundamentalizem in avtonomija«, *Annales*, 1/2006, str. 8.

5 Ervin Dolenc, *Kulturni boj: slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918–1929*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1996, str. 95.

organizacijo prvega katoliškega shoda leta 1892. Leta 1896 je bil imenovan za škofa na otoku Krku, kjer se je v naslednjih letih odločno zavzel za hrvaški narod in hrvaščino, bil pa je tudi pobudnik povezovanja Slovencev in Hrvatov na kulturnem, cerkvenem in političnem področju. Ker je ostro kritiziral nasilje, ki ga je izvajala italijanska oblast ob zasedbi otoka konec leta 1918, se je znašel v nemilosti okupacijskih oblasti, ki so ga za skoraj leto dni konfinirale v Italiji. Od tam se je leta 1920 hudo bolan vrnil na Krk in nato 14. decembra istega leta umrl v Zagrebu.⁶

Mahnič je z razmišljanjem in delom v slovenski družbenopolitični prostor udaril kot »nevihta s Krasa«.⁷ Tako kot so izobraženci in študenti, ki so študirali v tujini, na Slovensko prinašali nove svobodomiselne nazore, je Mahnič začel organizirati katoliški odgovor nanje. Pravi vihar je povzročil že konec leta 1884 z *Dvanajstimi večeri* in s tremi *Dodatki*, ki jih je objavljial v *Slovincu*. V člankih je »z dogmatsko-moralističnega in estetsko-idealističnega stališča nastopil zlasti proti Stritarju, njegovi schopenhauerjanski filozofiji in proti domnevemu nekrščanskemu panteističnemu vzdušju Gregorčičevih pesmi«.⁸ Leposlovcem je očital, da so s tem, ko so želeli nadomestiti krščanstvo s »puhlimi sanjarijami moderne brezbožne filozofije«, zašli na »veri in zgodovini ter naravnemu razvoju slovenskega naroda nasprotno, zatorej pogubno stran«.⁹ Svoje ideje, misli in pogled na svet je poglobljeno razčlenil in utemeljil v reviji

6 Več glejte v Drago Klemenčič, »Kratek pregled Mahničevega življenja in dela«, v: *Mahničev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Mohorjeva družba, Celje 1990, str. 7–18.

7 Tako ga označi goriški rojak, pesnik Simon Gregorčič, ki je zaradi svojih del občutil ostro Mahničevo kritiko.

8 Jožko Pirc, »Rimski katolik in ločitev duhov«, v: *Mahničev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Mohorjeva družba, Celje 1990 (dalje Pirc, »Rimski katolik«), str. 111.

9 *Rimski katolik*, št. 1/1888, str. 4.

Rimski katolik, ki jo je urejal od leta 1888 do 1896, ko je njegovo delo prevzel Aleš Ušeničnik in ga nadaljeval s *Katoliškim obzornikom*.

Rimski katolik je bil plod Mahničevih naporov, da ustvari prvo slovensko strokovno revijo, namenjeno predvsem obravnavi načelnih vprašanj z različnih področij, od filozofije, politike, slovstva, zgodovine do šolstva in vzgoje. Večji del je prispeval Mahnič kar sam, skupaj s sodelavci pa je z večletnim delom postavil idejne temelje slovenskemu katoliškemu preporodu na prelomu iz 19. v 20. stoletje. Proti Sokolu je nastopil že v prvi številki revije, ko je za predstavnika nazorsko nasprotnega tabora vzel mladega sokola, nato pa je svojo kritiko skozi leta še podrobneje razdelal. S tem je postal prvi »resen« kritik, ki je proti sokolstvu nastopil konstruktivno in iz načelnih razlogov. Nasprotoval je ideji, ki jo je sokolstvo nosilo s seboj, in pri tem naletel na nestrinjanje ne le v nastajajočem liberalnem taboru, temveč tudi v katoliškem taboru, ki je tedaj še trdno stal za Sokolom. A kljub temu Mahnič ni bil nasprotnik telesne vzgoje, kar je pozneje potrdila tudi njegova aktivna vloga pri ustanavljanju Orla in naloga, ki jo je naložil katoliškim dijakom ob svoji smrti, to je, da pazljivo skrbijo za njegov razvoj. Mahnič je vprašanje telesne vzgoje obravnaval v širšem kontekstu krščansko radikalnejšega pogleda na družbo, zato je za njegovo razumevanje treba najprej predstaviti, kakšen je bil ta pogled.

Boj za načela

Temelj, na katerem je Mahnič gradil svojo filozofijo, je bilo načelo, »vodilo, po katerem človek vravnava svoje delovanje«.¹⁰ Načelo oziroma ideja ali misel je bila zanj gradnik vsega, »kar se je resnično velikega in plemenitega zvršilo v zgodovini«.¹¹ Načela

¹⁰ *Rimski katolik*, št. 4/1892, str. 197.

¹¹ Prav tam, str. 198.

so zato nujna, a prava so lahko sama ena, katoliška, saj je tudi resnica samo ena, krščanska, je menil Mahnič. Krščanstvo je bilo dano v roke Katoliške cerkve, ki jo vodi rimski papež, zaradi česar se mu je treba brezpogojno in slepo pokoriti. Kdor dela v nasprotju s Cerkvijo, preneha biti katoličan.¹² Po Mahniču je morala Cerkev skozi zgodovino nenehno braniti pravi, krščanski idealizem pred zmotami, kot so naturalizem, racionalizem in v dejansko življenje prenesena liberalizem ter njegov radikalni potomec socializem.¹³

Mahnič je za liberalizem dejal, da je napovedal vojno Jezusu Kristusu in njegovemu evangeliju, ki ga je želel izobčiti iz človeštva ter se postavil proti vsakršni božji postavi in človeka razglašal za absolutno avtonomnega. »*Liberalizem je skupno geslo vseh sil, borečih se proti katolicizmu*«, zato je med njima kot med Bogom in hudičem večno nasprotje. Še hujšega nasprotnika katolicizma je Mahnič prepoznal v radikalizmu oziroma socializmu, ki se je vse bolj uveljavljal, a njegov glavni čas je šele prihajal. Radikalizem je »*teoretično in praktično zanikanje božjega zakona bodisi naravnega ali nadnaravnega, z namenom, da se človeštvo prestavi na podlago, ki bi bila Bogu in dosedaj veljavnemu pravu povsem nasprotna*«. ¹⁴ Kaže se v protikrščanstvu, želji po razkristjanjenju človeškega življenja, tako javnega kot tudi zasebnega. Pri doseganju cilja je v primerjavi z liberalizmom dosleden, neizprosni in ne pozna polovičarstva. Te lastnosti je Mahnič občudoval in so se mu zdele vredne posnemanja.¹⁵ Podobno je katoliški dnevnik *Slovenec* leta 1894 zaklical katoličanom »*Učimo se od socializmov!*« in pozival k ustanavljanju društev z namenom poučevanja in vzgoje ljudi.¹⁶

12 *Rimski katolik*, št. 4/1889, str. 384, 385.

13 Prav tam, str. 45.

14 Prav tam, str. 72.

15 Prav tam, str. 73.

16 *Slovenec*, 20. december 1894, str. 1, Društva in shodi.

Organizacijo socialdemokratskih nasprotnikov je na prelomu stoletja hvalil tudi eden izmed vodij katoliškega tabora, dr. Janez Evangelist Krek.¹⁷ Moderna država po Mahničevem prepričanju ni bila zmožna radikalno premagati socializma ali se mu za dalj časa uspešno zoperstavljati, zato mora v reševanje političnih in socialnih problemov poseči Cerkev.¹⁸ Katoličani morajo postati »do skrajnje meje dosledni, brezobzirni katoliški radikalci« in se »odkrižati polovičarske, kompromisne politike Hohenwartovega¹⁹ breznačelnega, gnjilega konservatizma«. ²⁰

Radikalizacija katoliškega tabora je bila nujna tudi zaradi katoliškega liberalizma oziroma liberalnega katolicizma, v očeh Mahniča in somišljenikov najnevarnejšega nasprotnika, ki je v 19. stoletju zavladal v večini evropskih držav, vključno z Avstrijo. Že leta 1864 ga je obsodil papež Pij IX. in ga označil za *pestis perniciosissima* (slov. najpogubnejšo kugo). Mahnič je katoliškemu liberalizmu očital, da zunaj cerkve ne brani vere; v politiki, slovstvu, javnem življenju molči oziroma meni, da nima ničesar opraviti s temi področji in povsod le zagovarja

17 Glejte *Poročilo o II. slovenskem katol. shodu, ki se je vršil leta 1900 v Ljubljani*, Katoliška tiskarna, Ljubljana 1901, str. 71.

18 Mahnič, *Več luči*, str. 127, 128.

19 Karl Sigmund Hohenwart, pravnik in politik, je v svoji karieri zasedal številna pomembna politična mesta, med drugim je bil kranjski deželni glavar, koroški deželni predsednik, poslanec v državnem zboru, član gosposke zbornice, najvišje pa se je povzpel leta 1871, ko je od februarja do oktobra zasedal mesto ministrskega predsednika. Potem je v državnem zboru prevzel vodstvo desnice in leta 1872 oblikoval federalistično-konservativni poslanski klub (ostajal do 1897), ki so se mu priključili najprej staroslovenci, od leta 1876 pa so bili vanj vključeni vsi slovenski državnozbornski poslanci. Od leta 1893 jih je sodelovala le še polovica, dve leti pozneje pa so klub zapustili tudi nemški konservativni poslanci in ustanovili klub Katoliške ljudske stranke, ki jo je v svojih programih podpiral tudi Mahnič.

20 *Rimski katolik*, št. 1/1896, str. 15, 16.

zmernost. Njegova politika je breznačelna, neodločna, polovičarska in lenobna, kar demoralizira ljudstvo in vernike, celo nevarneje kakor liberalci. Katoliške liberalce je zato pozival, da če še imajo kaj katoliške zavesti, naj po principu ali – ali izberejo med papežem in ložo, vmesne poti ni.²¹

Jasno odločitev je zahteval tudi v politiki, eni »*najvažnejših strok javne delavnosti človeške*«. ²² Politika se mora pokoriti načelom, ki ji dajejo »*pravost, doslednost, vztrajnost in končno zmago*«. ²³ Tedanjo politiko je Mahnič ocenjeval kot breznačelno in polovičarsko, ki ali zatajuje načela ali pa jih potiska s političnega prizorišča in je na splošno »*politika duševnega nihilizma*«, zato se je zavzemal za ponovno uvedbo »*politike načel*«. ²⁴ Poleg tega je za tedanjo politiko ocenjeval, da zahteva zase nekakšen poseben status, želi biti neodvisna od Boga, vere, nravstvenih zakonov in Cerkve. Da bi to navidezno opravičila in voditelje naredila nedotakljive, jo »*obdajajo z bleskom narodne ideje, same sebe pa oklicujejo za prvoboritelje te ideje, za izvrševalce narodove volje! Kar se v imenu narodnostne ideje ali narodovo volje polne, je vse sveto, plemenito, tudi ko bi se rušili najsvetejši božji in človeški zakoni!*« ²⁵ To je Mahnič zavračal, saj narod po njegovem mišljenju nima absolutnih pravic, temveč le tiste, ki mu jih je podelil Bog, njegov stvaritelj. Politika se mora zato vrniti k »*pokorščini naravnega in krščanskega prava, k načelom, katera čista in cela učijo papež in škofje, in v soglasju z njimi – duhovniki*«. ²⁶ Da pa bi to dosegli, se mora Cerkev vmešati v politiko in si priboriti nazaj stare pravice. Ker pa je politika odvisna od javnega mnenja in vzgoje, to pa je tesno

²¹ Prav tam, str. 52–69.

²² Prav tam, str. 92.

²³ Prav tam.

²⁴ Prav tam, str. 92, 93.

²⁵ Prav tam, str. 9.

²⁶ Prav tam, str. 10.

povezano z javnim časopisjem, je morala Cerkev poskrbeti tudi za izdajo njej naklonjenih političnih listov.²⁷ Ta poseg pa bi bil zgolj začasen, saj bi po dosegu cilja, to je, da v politiki spet zavladajo prava načela, politično prizorišče prepustili drugim.

Kitenja z narodnostjo je obtoževal tudi slovenske liberalce, mladoslovence, ki da so sejali liberalizem in se s »*kratkovidnimi katoličani*«²⁸ povezali v nekakšno zvezo, nadvse blizu katoliškemu liberalizmu. Mladoslovenci »*so svoje liberalstvo odeli z narodno suknjo in se v njej šopirili*«, pri tem pa v nekem obdobju poželi naklonjenost in podporo Slovencev, tudi tistih pravih, vernih katoličanov, katere pa, »*naj bodo še tako verni in goreči, bi Pij IX. imenoval – liberalne*«.²⁹ Takih spravnih sodelovanj je bilo pri Slovencih več, posebej v napetih mednacionalnih odnosih, še več pa je bilo pozivov. Tudi Mahnič sam si je želel narodne enotnosti, a ker jo je, po njegovem mnenju, liberalizem razklal, »*prava, trajna ljubezen in edinost med ljudmi, ki niso enih misli, ki niso ene vere*«,³⁰ ni mogoča. Do neke mere je sodelovanje zaradi ljubezni do naroda mogoče, a je to omejeno bolj ali manj na področje gmotnih dobrin, kot so na primer denarni zavodi, hranilnice, poljedelska in vinarska društva.³¹ To se je sicer že čez nekaj let izkazalo za neuresničljivo, saj je bilo ravno dobro finančno zaledje nujna podlaga za uspešno delovanje strank na drugih področjih.

Ker je po Mahniču narodnost božjega nastanka, je narodnostno idejo podrejal verski oziroma je vero postavljal nad narod, čeprav se med seboj ne izključujeta in je obveza vsakega dobrega katoličana biti tudi dober narodnjak. O narodu je pisal naklonjeno, celo navdušujoče, vendar pa zavračal naro-

27 Prav tam, str. 123, 124.

28 Prav tam, str. 62.

29 Prav tam.

30 Prav tam, str. 109.

31 Prav tam, str. 109–118.

dno pretiranost, ki bi izključevala druge narode. Vsak narod ima namreč pravico svobodno oblikovati svoja narodnost in jezik, kratenje teh pravic pa je greh.³² Vendar pa tudi narodi ne smejo rušiti države, saj ima vladar oblast od Boga, in ne od ljudstva, zaradi česar je nedotakljiva. Tako razmišljanje se pri Mahničju kaže v podpiranju avstrijske države in njene vladarske dinastije ter urejanju slovenskega narodnega vprašanja znotraj monarhije, ki ga je nato za čas prve svetovne vojne prilagodil takratnim razmeram, podprl Majniško deklaracijo in tako dopustil tudi možnost nadaljevanja slovenske poti zunaj avstrijske monarhije.³³

Mahnič je sledil geslu papeža Leona XIII. »z ljudstvom za ljudstvo« in se dobro zavedal, da uresničitev njegovih idej zahteva postopno »prenovo« družbe, ki mora potekati od spodaj navzgor. Krog intelektualcev se je namreč skoraj popolnoma razkristjani in obrnil proti poseganju Cerkve v javno življenje, zato je Mahnič rešitev videl v obrnitvi na ljudstvo, ki ga je treba vzgajati, da bo izkoristil svoje politične pravice, mu priboriti nove svoboščine, izboljšati njegovo gmotno stanje in iz nižjih slojev ustvariti nov inteligentni naraščaj. Obračal se je predvsem na najštevilčnejše sloje, kmete, obrtnike in delavce, ter napovedal vojno na življenje in smrt židovstvu in liberalizmu. Po vzoru složnosti med socialisti je pozival k internacionalnosti, k mednarodnemu povezovanju katolikov, kjer pa je veliko težavo predstavljalo dejstvo, da je mnogim srce bolj kot za Cerkev bilo za narodnost.³⁴

32 Mahnič, *Več luči*, str. 156–181.

33 Več glejte Lukan Walter, »Anton Mahnič in nacionalno vprašanje«, v: *Mahničev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Mohorjeva družba, Celje 1990, str. 135–150.

34 Prav tam, str. 133–135, 280.

Pogled na sokolstvo

Mahnič je v skladu s svojim pogledom na svet in z nazorsko delitvijo Sokola metal v isti koš z drugimi liberalci. Ni mu bil naklonjen, še posebej ne češkemu, ki ga je povezoval z mladočehi, te pa z mladoslovenci. Že od začetka izhajanja, predvsem v prvih letnikih *Rimskega katolika*, je Sokolu posvetil kar nekaj pozornosti v sklopu razmišljanj o prej predstavljenih vprašanjih. Tako je v prvih treh številkah skozi namišljeno debato med mladim sokolom in duhovnikom predstavil svoj pogled na narod, vero, Cerkev in oblast, pri čemer je sokolu alegorično pripisal vlogo katoliškega liberalca, narodnjakarja, ki narod postavlja pred vero in hkrati poziva na složno delovanje vseh Slovencev v prid slovenskega naroda.³⁵ Nadalje je v šaljivem listku *Iz dnevnika Štefana Hodulje* ironično pokazal na vse pomanjkljivosti narodnozavednega gibanja, kjer čitalnice in sokolska društva niso mogla preprečiti težkega gmotnega stanja na podeželju, ki sta ga izkoriščala Nemec in Žid.³⁶

Prvo resno kritiko češkega Sokola, posredno pa tudi slovenskega, je Mahnič objavil leta 1889 v *Rimskem katoliku* v odgovoru češkemu duhovniku Ekertu, ki se je odzval na članek *Slovenci, pazimo, s kom se bratimo!*³⁷ iz prejšnje številke revije. V njem je Mahnič svaril pred mladočehi, ki zopet obujajo protikatoliški, brezverski, revolucionarni, socialistični Husov³⁸

35 Več glejte v sestavku v treh nadaljevanjih Kaj o narodnosti uči zdrava pamet in sv. pismo?, *Rimski katolik*, št. 1/1888, str. 57–61, *Rimski katolik*, št. 2/1888, str. 179–186, *Rimski katolik*, št. 3/1888, str. 281–289.

36 Več glejte *Rimski katolik*, št. 4/1889, str. 387–391.

37 *Rimski katolik*, št. 3/1888, str. 296–306.

38 Jan Hus (1369–1415), češki duhovnik, rektor praške univerze, teolog in verski reformator, je bil velik kritik Katoliške cerkve, zaradi česar so ga razglasili za krivoverca in sežgali na grmadi. S svojim delovanjem je postal eden najpomembnejših predhodnikov protestantizma.

duh in se povezujejo s slovenskimi somišljeniki mladoslovinci. V odgovor na Ekertovo nestrinjanje je izpostavil mladočeško radikalstvo in kot primer navedel slavnostni izlet »*mladočeških Sokolov*« na pariško proslavo francoske revolucije,³⁹ kjer naj bi ti izkazovali »*protiavstrijske tendence*« in se »*bratili*« s francoskimi masoni.⁴⁰ Češki sokoli so isto leto obiskali tudi slovenske telovadce. Med njimi je bil Podlipný,⁴¹ ki je v Franciji prejel posebno odlikovanje. Mahnič se je zato spraševal, kako nedolžen, katoliški je Podlipný prišel v Slovenijo, če pa je bil v Franciji tako revolucionaren in radikalen. Ob tem je še navedel pisanje praškega dopisnika časopisa *Slovenec*, ki je zapisal, da mladočeška stranka rekrutira svoje privrženice med »*sprijenimi dijaki*« in različnimi »*telovadno-ognjegasnimi društveniki*« oziroma po domače iz Sokola.⁴² Mahnič je bil odločen: »*Ako hočemo, da mladoslovenski strup ne razje staroslovenskega t. j. katoliškega telesa, preženimo zadnji sled liberalstva iz politike in njenih listov, iz leposlovja, iz društev! Z liberalizmom nobene zveze v nobeni stvari!*«⁴³ Jasno se je torej postavil na stališče, da

39 Ob tem je potekala mednarodna tekma telovadcev, na katero so avstrijske oblasti praškemu Sokolu prepovedale udeležbo. Ti so se z nje vrnili kot zmagovalci, medtem ko je starosta dr. Jana Podlipnýja, ki je vodil tekmovalno vrsto, doma pričakal preiskovalni zapor. Več glejte v *Slovenski Sokol*, št. 5/1914, str. 46, Dr. Jan Podlipný.

40 *Rimski katolik*, št. 5/1889, str. 483.

41 Dr. Jan Podlipný (1848–1914), češki odvetnik in politik, je bil član praškega Sokola, prvi starosta Češke sokolske zveze (ČOS) in Zveze slovanskega sokolstva. Razvoj slovenskega sokolstva je spremljal z izjemnim zanimanjem in leta 1888 je na 25- obletnico Južnega Sokola popeljal češko sokolsko deputacijo. Ob tej priložnosti je postal tudi častni član Ljubljanskega Sokola. Leto pozneje je položil temeljni kamen za Narodni dom v Ljubljani. Več glejte v *Slovenski Sokol*, št. 5/1914, str. 45–47, Dr. Jan Podlipný.

42 *Rimski katolik*, št. 3/1888, str. 484.

43 Prav tam, str. 486.

je treba iz slovenskega Sokola odstraniti liberalne, svobodomi-selne ideje. Enako je menil za vsa društva, naj si bodo politična, šolska, slovstvena ali narodna, kjer bi morala sodelovati katoličan in liberelec. Taka društva je imel za nenaravna, saj mora v njih katoličan zatajevati svoje načelo, vero, nasproti liberalca, ki na prvo mesto postavlja narod. Ne bi pa po drugi strani nasprotoval, če bi se katoličani, brez liberalcev, sami združili v narodno društvo, saj četudi ne bi izrecno poudarjali katoliške ideje, je zanje samoumevno, da vero in Boga postavljajo nad vse. S tega vidika zato tudi ni podprl gradnje Narodnega doma, za katerega so leta 1889 položili temeljni kamen.⁴⁴

Napad v Soči in odziv Slovencev

Še ostrejšo ost proti *»pretirani narodnosti«*, ki se izkazuje v raznih društvih z narodnim predznakom, vključno s telovadnimi društvi in Sokolom, je Mahnič naperil v goriški reviji *Soča* na začetku leta 1890. V seriji člankov o težavah in prihodnosti Avstrije⁴⁵ je izpostavil vse bolj napete odnose med avstrijskimi narodi, ki hromijo državo. Da bi to preprečili, se je zavzel za spravo, pri čemer je *»treba pred vsem odstraniti vse, kar dela mej narodi zdražbo ali jim daje kakeršenkoli povod k razporu«*.⁴⁶ Vlado je pozval, da mora pritisniti na Žide, ki se okoriščajo s tem narodnim razkolom, in *»povsod, kjer skupno biva dvoje ali več narodnosti, zabraniti vsako preočitno, ostentativno, zatorej izzivajočo narodno slavnost ali katerosikoli narodno izjavo«* oziroma konkretno prepovedati *»vsaj društva,*

44 *Rimski katolik*, št. 5/1889, str. 458–464.

45 *Soča*, 10. januar 1890, str. 1, 2, Bomo imeli mir v Avstriji?; *Soča*, 7. februar 1890, str. 4. Glejte tudi *Soča*, 3. januar 1890, str. 1, 2, »Sè združenimi močmi!«.

46 *Soča*, 10. januar 1890, str. 1, Bomo imeli mir v Avstriji?.

katerih znak je narodna pretiranost in izključljivost«. ⁴⁷ Mednje je uvrščal predvsem telovadna društva in pri tem izpostavil češkega Sokola, med vrsticami pa tudi slovenskega. Narodnim slavnostim na Slovenskem je namreč pripisal, da so prispevala k zaostritvi narodnostnih nasprotij, in opozoril na neuspeh razpustov telovadnih društev, saj isti ljudje kmalu osnujejo novega, kar se je zgodilo tudi v primeru Južnega Sokola, ki ga je po razpustu leta 1868 nasledil Ljubljanski Sokol. ⁴⁸

Med vrsticami so Mahničev članek brali tudi drugi, liberalno in katoliško časopisje, ki se je kritično odzvalo. Prvi se je odzval liberalni dnevnik *Slovenski narod*, ki je zase zapisal, da že od nekdanj zastopa načelo, da mora biti slovenska narodnost fanatična in absolutna. Take, ki bi temu nasprotovali in razširjali narodnostno mlačnost, bodo brez usmiljenja zatrli »*kakor gada*«. Na čelu seznama sta se znašla Mahnič in »*skrajna katoliška stranka*«, sestavljena večinoma iz mlajših duhovnikov, ki se je zbrala okoli njega. Stranki so pripisovali, da je želela ob podpori vlade med Slovenci zatreti narodno zavest, zato so zavračali kakršenkoli kompromis z njo: »*Kdor je zavesten Slovenec, nosil bode zmirom brušen meč ter ga sukal proti tej stranki, ki je sedaj po svoji prvi glavi jasno in očitno izrekla svoje sovraštvo proti slovenski narodnosti. Če pride v vašo sredo, ki bi vam hvalil to stranko, vrzite ga skozi vrata, in če so tik vrat še stopnjice, vrzite ga tudi po stopnjicah navzdol, da ga nikdar več nazaj ne bode! Pri tem ne glejte na obleko, naj je taka ali taka, v njej tiči izdajalec slovenskega naroda, ki služi vsaki pošteni slovenski družbi v sramoto in gnjus*«. ⁴⁹

V obrambo Sokola je liberalni dnevnik nastopil še nekaj dni pozneje s ponatisom članka, ki ga je objavil list *Mir*. Tega

⁴⁷ Prav tam.

⁴⁸ Prav tam.

⁴⁹ *Slovenski narod*, 20. januar 1890, str. 1, 2.

je izdajal vodilni slovenski duhovnik in politik na Koroškem Gregor Einspieler, urednik je bil Lipe Haderlap (1883–1896), ki je bil pred tem v letih 1877–1882 odgovorni urednik *Slovenca*. Koroški *Mir* se je v odzivu na Mahničev članek označil za list, ki piše v verskem duhu in daje veri prednost pred narodnostjo. Kljub temu je nasprotoval pisanju *Soče* in Mahničeve ideje označil za »nerazumljivo čudne želje«, ki bi prizadele predvsem Slovence in sokolska društva. Te je podprl in zanikal, da pravila ne bi dovoljevala, da je »*Sokolovec*« veren katoličan. Nasprotno, razen nekaj posameznikov je večina katoliška in toliko verna kot preostalo ljudstvo. Na svojih slavnostih, izletih in drugih veselicah so vestno izpolnjevali verske dolžnosti, na teh dogodkih pa tudi ni bilo nastopanja proti veri. Opozoril je še, da je metanje vseh sokolov med liberalce in brezverce »*krivična sodba*«, ki bi »*utegnila roditi s časom hude nasledke*«. ⁵⁰

Konec januarja je svoj pogled v seriji člankov predstavil tudi časopis *Slovenec*, ob tem pa se zapletel v polemiko s *Slovenskim narodom* in z *Mirom*, ki jo je nadaljeval z analizo slovenskega društvenega življenja. *Slovenec* je nastopil proti *Narodovi* absolutni narodnosti, saj da to ni krščansko, in z Mahničem delil prepričanje, da sta na prvem mestu Bog in njegova cerkev, nato šele sledita narod in domovina. ⁵¹ Vendar pa je nastopil proti njegovemu pisanju v *Soči* in tako kot *Mir* zagovarjal slovenska narodna društva. Zavrnil je Mahničeve trditve in jih je skušal predstaviti nekako kot izjave posameznika. Postavil se je tudi proti izjavam, da bi katerokoli slovensko društvo »*gojilo absolutno narodnost ali celo veleizdajske ideje*«, in dodal, da pri njih sodelujejo dobri, verni katoličani, društva pa ne nasprotujejo veri, kljub temu da v mnogih najdemo tudi liberalce, »*ki zasme-*

50 *Slovenski narod*, 27. januar 1890, str. 1, 2, Stara »*Soča*« v Gorici – pa vera, národnost in avstrijsko domoljubje.

51 *Slovenec*, 4. februar 1890, str. 2, Več luči.

hujejo vero in njene služabnike«. ⁵² Pri tem je izpostavil Sokola, čitalnice in bralna društva, ki da v svojih pravilih sicer naravnost ne poudarjajo katoliške vere, a hkrati ne prepovedujejo, da društveniki ne morejo biti verni katoličani. ⁵³

Mahnič je v *Soči Slovenčeve* kritike zavrnil s pojasnilom, da so se pre naglili in zadeve, ki so se dotikale posebnih goriških razmer, posplošili na vse slovenske pokrajine. Zatrdil je, da slovenskega Sokola ni omenjal, saj o njem ne more reči ničesar dobrega in ne slabega, a vseeno ponovil očitke in sumničenja iz *Rimskega katolika* o češkem sokolstvu, obisku Podlipnjá v Ljubljani in starosti Hribarju. Odkrito je priznal, da ima o družtvih, kakršno je Sokol, drugačno mnenje, ali je imel prav ali ne, pa bo pokazala prihodnost. ⁵⁴

Situacijo je komentiral tudi v *Rimskem katoliku*. V kritiki krajše povesti Josipa Jurčiča *Bela ruta, bel denar* ⁵⁵ se je obračal na katoliško časopisje, ki da je preveč popustljivo do liberalnih napadov, medtem ko je na drugi strani napadlo njegove pisanje o Sokolu v *Soči*. Temu naj bi tako v »preveliki gorečnosti za čisto narodno stvar« pripisali prevelik pomen, čeprav je istočasno priznaval, da se je iz kritike češkega Sokola dalo sklepati, da brezpogojno ni naklonjen niti slovenskemu Sokolu. ⁵⁶ Na splošno je Mahničovo pisanje dvignilo veliko prahu, poleg obsodb v časopisju pa so sledili tudi konkretni ukrepi, med drugim je npr. ljubljanska čitalnica odpovedala naročnino na *Sočo*.

⁵² *Slovenec*, 31. januar 1890, str. 1, Več luči.

⁵³ Prav tam.

⁵⁴ *Soča*, 7. februar 1890, str. 4.

⁵⁵ Predstavnik mladoslovencev Josip Jurčič je delo *Bela ruta, bel denar* objavil julija 1874 v *Slovenskem narodu*, v času, ko so liberalno-katoliška nesoglasja v slovenskem političnem prostoru dosegla enega svojih prvih viškov. Z njim je želel zbsti konservativnejše duhovnike.

⁵⁶ *Rimski katolik*, št. 2/1890, str. 241.

Spremenjen pogled na telesno kulturo

Slovenčevo povzdigovanje sokolstva v tem obdobju Mahnič ni dalo miru.⁵⁷ Čeprav je takrat še priznaval, da slovenskim sokolom ne more »*kaj posebnega očitati*«, z izjemo simpatij staroste Hribarja⁵⁸ do mladočeških husitov in masonov, pa ni razumel, zakaj se ravno sokolstvu pripisuje tako velik pomen za prebujo slovenskega naroda, da se od njega pričakuje celo narodovo »*vstajenje in zveličanje*«. ⁵⁹ Še bolj nepredstavljivo mu je bilo naklonjeno pisanje *Slovenca* o italijanskih in nemških telovadnih društvih ter očetu turnarjev Friedrichu Ludwigu Jahnu, ki ga je sam označil za framasona. Razlog je videl v »*brezmerni maniji po spravljivosti in miroljubnosti*« katoličanov, zato si je zaželel, da bi osrednjemu katoliškemu časopisu *Rimski katolik* namenil vsaj pol toliko priznanja, kot ga je sokolstvu in italijanskemu ter nemškemu telovadnemu gibanju.⁶⁰

Do tega preobrata je začelo prihajati zelo kmalu. *Slovenec* se je že maja 1890 izrekel za Mahničeva načela, čeprav je še izražal pomisleke glede oblike in taktike za njihovo doseg.⁶¹

57 Glejte *Rimski katolik*, št. 4/1890, str. 400, 401, in *Rimski katolik*, št. 1/1891, str. 47.

58 Ivan Hribar je v svojih spominih zapisal, da ga je Mahnič začel napadati šele potem, ko je zavrnil povabilo, da bi pristopil k novoustanovljenemu (januarja 1890) Katoliškemu političnemu društvu in zasedel mesto podpredsednika, pri čemer naj bi mu bilo obljubljeno, da bi ga dejansko tudi vodil. Mahnič ga je začel obtoževati, da je »*silno nevaren kot starosta Sokola*«, ker je med slovensko mladino širil mladočeške nazore. Ivan Hribar, *Moji spomini*, Merkur, Ljubljana 1928, str. 392, 393. Prim. *Rimski katolik*, št. 5/1889, str. 487, kjer je do Hribarja res še prizanesljivejši, saj zanj zapiše, da ga osebno ne pozna in da bi lahko bil, čeprav mladoslovenec, pobožen kristjan.

59 *Rimski katolik*, št. 4/1890, str. 400.

60 Prav tam, str. 400, 401.

61 *Slovenec*, 20. maj 1890, str. 1, Naše razmere.

Posledica tega je bila, da je časopis v naslednjih letih zmanjševal pokrivanje sokolstva, a mu še naprej ni odkrito nasprotoval. Ob tem v oči posebej bodeta praktično popolnoma prezrti 30. obletnica slovenskega Sokola in velika prireditve, ki je v ta namen potekala leta 1893 v Ljubljani. Spomladi 1891 je na čelo uredništva *Slovenca* prišel Andrej Kalan, krščanski socialc Mahničevega kroga. Posledično v *Rimskem katoliku* po letu 1891 ni več zaslediti kritike pisanja katoliškega dnevnika o Sokolu, odtlej pa ga je tudi Mahnič le še redko omenjal, a hkrati do njega zaostрил stališče.

Leta 1893 je ugotavljal, da je propaganda mladočeškega husitstva, ki že desetletje preži na slovensko mladino in mlajše učiteljstvo predvsem ob podpori lista *Slovan* in njegovega naslednika *Slovanski svet*, v zadnjem letu dobila organizirano podlago v dijaškem mesečniku *Vesna* in ferijalnem društvu Sava. Z njima so želeli svobodomiselne ideje, ki so že prežemale študente, prenesti še na srednješolsko in otroško mladino, čemur pa je Mahničev krog odločno nasprotoval. Njihovo stališče je bilo, da politika ni za mladino; vanjo vabijo dijake tisti »prekucuhi«, socialisti in anarhisti, ki bi z mladino radi rušili obstoječi državni in socialni red.⁶² Sumljivo jim je bilo tudi uvajanje in širjenje sabljanja⁶³ med študenti in dijaki,⁶⁴ ki se z vajami pripravljajo na »barbarično, od cerkve in države ostro prepovedano dueliranje«.⁶⁵ Dueliranje, menzura ali dvoboj s sabljami je bila stara, še srednjeveška tradicija, ki jo je Cerkev

62 *Rimski katolik*, št. 3/1893, str. 356–360.

63 Sprva so ga imenovali borjenje.

64 Zgodovinar Erjavec je uvajanje borilnega kluba v vrstah dunajskega akademskega društva Slovenija v šolskem letu 1891/1892 označil celo za povod za ločitev duhov med dijaštvom oziroma danes bi rekli študenti. Dijaštvo se je namreč delilo na akademsko in srednješolsko. Erjavec, *Zgodovina katoliškega gibanja*, str. 100.

65 *Rimski katolik*, št. 3/1893, str. 361.

zgodaj obsodila. Kot del tradicije je v 19. stoletju ostala priljubljena predvsem med visokošolci iz nemškega kulturnega prostora, a čeprav je tudi slovenski tisk rad poudarjal, da gre za »nemški običaj«, so ti dvoboji dejansko predstavljali »uveljavljen način reševanja zadev časti med možmi s častjo (plemstvom, oficirji, visokimi uradniki in študenti)«. ⁶⁶ Na nujnost znanja rokovanja z orožjem je sicer opozarjal že ustanovitelj češkega sokolstva Miroslav Tyrš, ⁶⁷ o dvoboju pa je pisal tudi prvi starosta Južnega Sokola Etbin Henrik Costa, ki ga je označil, da »izvira iz človeške narave, kakoršna je, kajti ona je premalo blaga, da bi popolnoma brez maščevanja odpustila razžaljenje, vendar pa ne tako popačena, da bi se nad sovražnikom zavratno maščevala«. Zaradi tega je bil po njegovem mnenju tak način reševanja sporov značilen v različnih oblikah za vse narode in v vseh časih. ⁶⁸

Ceprav naj bi večina slovenskih visokošolcev nasprotovala tej »barbarski šegi«, je velik uspeh dosegala ravno med študenti, med katerimi je sabljanje oziroma borjenje, kot je zapisala Vesna, veljalo za sredstvo, s katerim se »brani društveno in dijaško čast na način, ki je v dijaških krogih edini veljaven in običajen«. ⁶⁹ Še več, Vesna je postopanju takih borilcev pripisala zasluge, da si slovenski študenti v Gradcu sploh lahko varujejo čast in pravice. S tem namenom zoperstaviti se Nemcem se je sabljanje po zaslugi Vladimirja Ravniharja, ki je pozneje postal starosta slovenskega Sokola in viden politik, uveljavilo tudi v slovenskem akademskem društvu Slovenija na Dunaju in akademskem ferijalnem društvu Sava v Ljubljani kot protiutež

66 Janez Cvirn, »Sapralot! To bo pa močan strel! K Zgodovini dvoboja na Slovenskem«, *Zgodovina za vse*, št. 1/1994, str. 39.

67 Več glejte v *Slovenski Sokol*, št. 4/1906, str. 26, Sokolska gesla.

68 Etbin Henrik Costa, »O dvoboji: odlomek iz zgodovine prava«, *Narodni koledar in letopis Matice Slovenske za leto 1869*, št. 3/1869, str. 95.

69 Vesna, št. 3-4/1892, str. 57.

nemškemu društvu Carniola.⁷⁰ Mahnič je v ozadju videl druge motive. Trend, ki je mladino vodil k telovadbi,⁷¹ sabljanju in drugim vojaškim vajam, je bil namreč prisoten tudi po drugih evropskih krajih. Telovadba in vojaške vaje so bile, po razmišljanju Mahniča, še zlasti po željah socialistov, ki naj bi s pomočjo delavcev in mestne »*druhal*« skušali izvesti splošno revolucijo proti trenutnemu sistemu. Ker bi za to potrebovali spretno borilce, so skušali širiti telovadbo po šolah in ustanavljati telovadna društva po mestih in deželi. Enake načrte so imeli tudi za slovensko mladino, temu v prid pa naj bi govorile simpatije med češkim in slovenskim sokolstvom ter *Vesno* in *Savo*.⁷² Drugi pomemben vzrok je Mahnič videl v tem, da se slovenskim liberalcem, še posebej po prvem katoliškem shodu leta 1892, »*tla pod nogami majejo*«, zato želijo iz študentov in dijakov, prihodnjih slovenskih razumnikov, »*rekrutirati novo vojsko*«. ⁷³

Ker se je Mahnič zavedal pomena mladine za prihodnost, je priporočal, da tudi sami pogumno stopijo na bojišče, posnemajo taktiko nasprotnika in nasproti njegovemu tisku, šoli, društvom, shodom in dejanjem postavijo svoje. Še posebej je priporočal skrb za mladino, ki jo je treba materialno, duševno in duhovno vzgajati ter enotno organizirati. Konkretno to pomeni ustanavljanje katoliških akademskih društev in prenašanje idej na dijaštvo. Vendar pa bi bila organizacija med dijaki omejena zgolj na razširjanje pravih nazorov v dijaškem

70 Vladimir Ravnihar, *Mojega življenja pot: spomini dr. Vladimirja Ravniharja* (ur. Janez Cvirn, Vasilij Melik in Dušan Nečak), Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1997, str. 28–30.

71 Mahnič je namesto besede telovadba rabil starejši izraz gimnastika.

72 *Rimski katolik*, št. 3/1893, str. 361, 362.

73 Prav tam, str. 362.

glasilu, pa še to bi vodili »vseučiliščniki«, enako kot bi v rokah akademikov ostalo tudi družbeno delovanje, prirejanje veselici in shodov.⁷⁴ Na tem mestu je Mahnič organizacijo pustil še precej nedorečeno; nejasen je tudi njegov pogled na telovadbo in morebitno oblikovanje katoliških društev na tem področju in ga do svojega odhoda na Krk v *Rimskem katoliku* ne doreče. Na eni strani je pozival k ustanavljanju katoliških društev v odgovor na delovanje nasprotnika in se zavedal njegovega vpliva na mladino po Sokolu, na drugi pa se je izrazil proti sabljanju in dijaškim izletom, veselicam in plesom, kar je predstavljalo pomemben del aktivnosti pri sokolskem gibanju. Telovadna društva na splošno, ne le sokolska, je dojemal kot domeno prostozidarjev, ki v mnogih društvi zavzemajo vodilne položaje, a proti telovadbi se ni nikoli izrecno izrekel. V zadnjem letniku *Rimskega katolika* je sicer poudaril, da kmet že tako ali tako telovadi ves teden, a je bila pripomba bolj kot premišljen argument proti telovadbi le kritika sokolskega delovanja, ki kmeta še v nedeljo vabi iz cerkve in družine k telovadbi, zabavam, izletom in plesom ter ga »navadijo tako krvavo pridobljeni denar zapravljati«.⁷⁵ Zdi se, da se Mahnič telesni kulturi ni globlje posvečal, temveč je o njej razmišljal le toliko, kolikor se je dotikala njegovih nazorov in širšega pogleda na svet. In ker je bilo sokolstvo od svojega nastanka vedno tesno povezano z aktualnimi družbenopolitičnimi razmerami, se mu preprosto ni mogel izogniti. Je pa odnos do telovadbe revidiral v svojem »hrvaškem« obdobju.

74 Prav tam, str. 362–367.

75 *Rimski katolik*, št. 1/1896, str. 400.

Mahničeva vloga v orlovstvu

Ko je Mahnič zapustil Slovenijo in prevzel mesto škofa na Krku leta 1897, je za seboj pustil urednikovanje *Rimskega katolika*, s katerim je pretresel slovenski družbenopolitični prostor in prispeval k ustanovitvi krščanskosocialnega gibanja, na otok pa s seboj prinesel svoje nazore in delavnost. Nadaljeval je delo, ki ga je začel v Gorici, ustanavljal revije, društva, tiskarno, spodbujal nastajanje zadrug, posojilnic in drugih gospodarskih organizacij ter tako še v praksi začel uresničevati svoje ideje na vseh področjih človekovega življenja.⁷⁶ Pomenljiv je podatek, da se je prvega vseslovenskega orlovskega zleta, ki je potekal 24. avgusta 1913 v Ljubljani, udeležila tudi skupina hrvaških katoliških sokolov iz Dobrinja, mesta na Krku, kjer je deloval Mahnič.⁷⁷ Vse to je Mahnič počel z namenom razvoja Kvarnerja in na splošno dviga hrvaškega naroda in jezika. Pri tem ni pozabil na očetnjo, ampak si je prizadeval, da bi Slovenci in Hrvati sodelovali na verskem, kulturnem in političnem področju. Predvsem se je tesno spletel z dijaškim gibanjem, s slovenskim in hrvaškim, ter ju skušal povezovati, zato je v ta namen organiziral številna medsebojna srečanja, sestanke in shode. Ko je slovenska katoliška mladina na začetku 20. stoletja v telesnovzgojni organizaciji Orel dobila svojo močno in enotno organizacijo, je pogled na telesno kulturo spremenil oziroma dopolnil tudi Mahnič. Čeprav orlovske organizacije ni ustanovil, je s svojimi idejami zagotovo vplival na njen nastanek. Orlovska zveza ga je zato po prvi svetovni vojni celo nekoliko pretirano označila za očeta orlov.⁷⁸ Je pa Mahnič

76 Več glejte v Anton Bozanić, »Mahničovo pastoralno djelovanje u krčkoj biskupiji«, v: *Mahničev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Mohorjeva družba, Celje 1990, str. 285–299.

77 *Slovenec*, 25. avgust 1913, str. 3, Slavnostni spreved.

78 *Osnutki*, št. 3/1921, str. 1. Orlovska zveza je na mariborskem orlovskem taboru leta 1920 sprejela resolucijo, da se začnejo redno izdajati načrti

pozneje res podprl Orla in vanj polagal velike upe. V pismu slovenskim in hrvaškim katoliškim dijakom, ki so se julija 1920 zbrali v Mariboru, jih je nagovoril, da je njihova naloga v svojih organizacijah in društvih pripravljati se na prihodnje delo in borbo. Pohvalil jih je, da se v njih niso posvetili »*samo lepi knjigi, umetnosti, socialnemu študiju, katoliškemu tisku, apologetiki in filozofiji, temveč tudi plemeniti zabavi: petju, glasbi pa tudi sportu in gimnastiki*«. ⁷⁹ Društva morajo katoliškemu dijaku nuditi vse. Še posebej je mladini priporočal, da proučujejo in širijo idejo ter organizacijo orlovstva, ne le v lastnih vrstah, temveč tudi med vaško in mestno mladino. Orlovska ideja bo namreč okrepila njihova telesa, povečala samozavest v njihovih vrstah in bo koristna pri poznejšem delu med »*krščanskim ljudstvom*«. Poudaril pa je, da katoliško dijaško gibanje nikakor ne sme biti literarno, glasbeno ali športno združenje, temveč veliko idejno gibanje za obnovo vsega v imenu Kristusa. Pri tem je zavrnil očitke nasprotnikov, da so zaradi tega politična skupina ali odvisni od katerekoli politične stranke. ⁸⁰

Mahnič je torej v letih velikih sprememb, ločitve duhov na vseh področjih, sledil toku dogajanja in sprejel telovadbo in šport kot del celostne vzgoje mladega človeka. Čeprav izrecno nikoli ni nasprotoval telesni kulturi, se zdi, da so bili ustanovitve Orla, njegova hitra rast in uspeh pri mladini tisti ključni momenti, ki so ga prepričali, da jo je začel zagovarjati. Glede na to, da katoliškemu taboru ni uspelo iz Sokola izločiti svobodomiselnih načel, je bila ustanovitev katoliške telesnovzgojne

tem, ki naj se obravnavajo na orlovskih fantovskih večerih. Izhajati so začeli v krajših knjižicah z naslovom *Osnutki*, ki jih je nato nekaj let pozneje zbral Franc Zabret v delu *Orlovstvo – doneski k ideologiji orlovskega programa*, Orlovska podzveza v Ljubljani, Ljubljana 1924.

79 Čas, št. 4-6/1920, str. 289. Mahnič je ločil med gimnastiko in športom, medtem ko sta v *Osnutkih* pojma združena v eni besedi – telovadba. Prim. *Osnutki*, št. 3/1921, str. 7.

80 Čas, št. 4-6/1920, str. 289, 290.

organizacije logična posledica in je v bistvu le izpolnila Mahničeve predloge izpred poldruga desetletja, ko je ta pozval, da na vseh področjih postavijo svoje katoliške (proti)organizacije. Če k temu še dodamo pomen mladine na prihodnost, ki jo je Mahnič nedvomno prepoznaval in se zato tudi aktivno vključil v katoliško dijaško gibanje, je njegova odločitev razumljiva. Vendar pa je treba opozoriti, da je njegova podpora šla v smeri Orla kot telesnovzgojne organizacije, pri kateri je na prvem mestu vzgoja v katoliškem duhu, telovadba pa je le eno izmed sredstev za doseg cilja in ni namenjena sama sebi ali za kak drug »nepravi« cilj.

Ni pretirano reči, da se je z Mahničem začela nova doba na Slovenskem, doba nazorske ločitve, strankarske delitve in diferenciacije na vseh področjih družbenega življenja. Kot so mu ob smrti priznavali tudi nasprotniki, je bil *»njegov nastop potreben in koristen«*, saj je *»storil konec slovenskemu polovičarstvu, neznačajnemu slepomišenju in elastičnemu kolebanju navzgor in navzdol, na desno in na levo«*.⁸¹ Katoliško gibanje, ki je bilo dotlej bolj kot ne v povoju, je postavil na novo raven in predvsem s teoretičnega vidika začrtal smernice krščanskemu prepородu slovenskega naroda. Temu je neizogibno sledil kulturni boj, ki je že nekaj let tlel med Slovenci, tedaj pa je dobil novo razsežnost, totalnost in institucionalnost. Vendar pa se je Mahnič za uveljavitev svojih idej v katoliškem taboru boril kar nekaj časa, številne, med njimi vidne osebnosti pa se tudi pozneje niso nikoli strinjale z njegovo brezkompromisnostjo, načelom ali – ali in zavračanjem vsega, kar se slepo ne podreja Cerkvi in katoliški veri.⁸² Kot je menil dr. Aleš Ušeničnik, je bil Mahnič *»nepreviden gorečnik«*, ki se ni zavedal težav, ki nastanejo, ko želiš filozofijo uporabiti za realno življenje. Tako

81 *Slovenski narod*, 18. december 1920, str. 2, Vladika dr. Anton Mahnič.

82 Več glejte v Mirko Mahnič, »Vpliv in pomen pri Slovencih v času od 1920 do danes«, v: *Mahničev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Mohorjeva družba, Celje 1990, str. 187–221.

je njegova logika izločanja vseh, ki niso z nami, »marsikoga napravila za liberalca, ki še ni bil liberalec, temveč le bolj ali manj grešen kristjan«. ⁸³ Na primeru odnosa do sokolstva je lepo vidno, kako se je Mahničovo mnenje sprva zelo razlikovalo od večinskega pogleda katoliškega tabora, na čelu z osrednjim političnim časopisom *Slovenec*. Stališča so se zbližala šele nekoliko pozneje kot odgovor na spremenjene razmere v zadnjem desetletju 19. stoletja, ko se oba politična pola dokončno oblikujeta in radikalizirata ter, kot je napovedal že Mahnič, s političnega in z družbenega prizorišča počasi izrineta zmerno, srednjo oziroma slogaško pot, ki jo je do neke mere takrat še predstavljal tudi Sokol.

Povzetek

Obnovitev ustavnega življenja v avstrijski monarhiji na začetku šestdesetih let 19. stoletja je pri avstrijskih narodih okrepila narodnozavedne tendence, kar je pri Slovencih pospešilo narodnobuditeljsko delo in posledično je v Ljubljani že leta 1863 začelo delovati telovadno društvo Južni Sokol. V njem so složno sodelovali liberalnejši mladoslovenci in konservativnejši staroslovenci, ki so v naslednjih letih po evropskem zgledu oblikovali nazorsko nasprotna tabora in razvili zametek prvega kulturnega boja v slovenskem političnem prostoru. Ta je bil odraz takratnih širših vseevropskih sprememb, ob katerih so se liberalne ideje pospešeno uzakonjevale in udelestvovala na račun nekdanjega primata Katoliške cerkve, ki se je znašla na obrambnih okopih in postopoma pod vodstvom papežev prehajala v ofenzivo proti modernizaciji evropske družbe. To nalogo je pri Slovencih konec osemdesetih let, ko so politične razmere bile za to primernejše, na svoja ramena prevzel Anton

83 Čas, št. 3-4/1921, str. 163.

Mahnič, ki je zahteval prenovo družbe v krščanskem duhu in brezkompromisno nazorsko ločitev na katoliški in liberalni del. Z večletnim delom je počasi začel spreminjati poglede v katoliškem taboru in odigral pomembno, če ne celo odločilno vlogo pri duhovnem in političnem prelomu na Slovenskem, ki je na prehodu iz 19. v 20. stoletje zajel vse plati družbenega življenja. Začel se je pravi kulturni boj. Med prvimi »žrtvami« Mahničevih napadov na idejne nasprotnike se je konec osemdesetih let 19. stoletja znašel Sokol, ki je v teh letih res prišel v roke mladih liberalnih radikalcev, bil je tudi sicer že od začetka bolj svobodomiseln, a nikakor ne protiversko naravnan. Mahnič je v njem prepoznal glasnika liberalizma, zato ga je začel v svojih člankih kritizirati in proti njemu odkrito nastopati, kar pa sprva ni naletelo na odobravanje ne v liberalnem in ne v katoliškem taboru, ki je najprej še trdno stal za Sokolom. A seme je padlo na plodna tla in že v nekaj letih so se začele kazati spremembe v odnosu katoliškega tabora, ki so na koncu kulminirale z nastankom Orla, katoliške različice sokolske telesnovzgojne organizacije. Orel je bil ustanovljen (1906) šele desetletje po tem, ko je Mahnič že zapustil slovenski prostor, a lahko bi dejali, da pomeni uresničitev njegovih idej in stremljenj.

The Attitude of Anton Mahnič towards Sokol

Summary

The restoration of constitutional life in the Austrian Monarchy at the beginning of the 1860s strengthened the tendencies of national awareness in the nations within the monarchy, which accelerated Slovenians' national revival work; consequently, the gymnastic society Južni Sokol began operating in Ljubljana already in 1863. The society was where the liberal Slovenians (the so-called *mladoslovenci*) and the conservative Slovenians (the so-called *staroslovenci*) co-operated harmoniously; similarly to other areas in Europe, the two groups formed ideologically opposite sides in the following years and created the rudiments of the first cultural clash in the Slovenian political space. The clash was the reflection of the changes taking place across all of Europe at that time, changes that accelerated the legislation of liberal ideas and spread at the expense of the former primacy of the Catholic Church, which found itself in a defensive position and gradually began an offensive against the modernisation of European society under the leadership of the popes. Among Slovenians, this task was taken on by Anton Mahnič at the end of the 1880s, when the political situation was the most favourable for this; Mahnič demanded a renovation of the society in a Christian way and the uncompromising ideological separation into a Catholic and a liberal part. With his work, which spanned across several years, he slowly began changing the views of the Catholic side and played an important, if not even the deciding, role in the spiritual and political turn that

encompassed all aspects of the society in Slovenian territory during the transition from the 19th to the 20th century. A real cultural clash had begun. Among the first “victims” of Mahnič’s attacks on ideological opponents at the end of the 1880s was Sokol, which did come under the leadership of young liberal radicals in these years but was nonetheless more freethinking already from its beginning and was certainly not oriented against religion. Mahnič saw it as a harbinger of liberalism and thus began criticising it in his articles and opposing it openly; such actions were initially met with disapproval both on the liberal and the Catholic side, the latter of which was still a firm defender of Sokol. However, his ideas eventually found fertile ground, and consequently the changes in the attitude of the Catholic side soon began manifesting. The changes culminated with the establishment of Orel, the Catholic version of the Sokol physical education organisation. Orel was established in 1906, a decade after Mahnič had already left the Slovenian territory; however, it can be said that Orel signifies the realisation of his ideas and aspirations.